

*Bábel tornyát az Agora romjain**Sivatagi tűnődés az értelmiségről*

ivonulni az életedből egy világvégi, üres szállodai szobába, idegen nyelvű kilátásának részévé válni mint jövevényező, amit senki sem mer kiejteni, beépülni a takarító rutinos mozdulatsorába, de sosem találkozni vele, habzsolni a kifogástalan hotelkosztot, de fogalmat sem alkotni arról, amit eszel, az ízek lingua francáját sem érteni; és nem gondolni a visszaútra, mert az otthontól az idegen csak annyiban különbözik, hogy odahaza az elhíresült világ tudomást se vesz rólad, idegenben pedig anélkül forog körülötted, hogy hírekké kitudódna; amott nem hagy elszenderülni nyüzsgése, emitt zátonyra fut valahol az álmaidban, de sehol sem fogad be, nem tudatosul és nem érint meg: nem tudatosulni és érintetlenül maradni – van-e más választásod? Bizony, felszabadító érzés, hogy az otthonosság magányából tízezer méteren kiszellőzhettem. Szálló porszem vagyok, akit a színes vecsési rongyszőnyegből kiráztak a légörvények, és igen, ahogy jobbra-balra billeg a Boeing, fel-fel-tűnnek a kárpit foltjai, amelyből kiporoltak. Magányom immár a repülési magasságé. Az utazó magánya, ami nem sajnálatra méltó egyedüllét, hanem természetes kitérődés az újdonság felé. Eloldódtam érte a tömeg és a bolyhos töltések vonzásától. Milyen felfoghatatlan, hogy mindaz, ami otthon magamra hagy, itt most ütközésig szélesre nyit, mert utazóként le akar nyűgözni, a kegyeimért ácsingózik. Az utazót glória övezi, valamiféle ki nem érdemelt dicsfény, a kiválasztottság mámorító légszomja szippantja be a fellegekbe. Áramlik a magasból az alacsony légnomás felé.

A világ a magányos utazó jóindulatát keresi. Idegenben senkit sem kerül el, sőt úgy rendezkedik be, hogy a magányos utazó kényelmét szolgálja, az ő érzékeit ingerli, birizgálja. Otthon híreket sugároz, azzal rombolja és tartja távol a lényegestől, míg tízezer méteren átbuktatva az események középpontjába helyezi, az érdeklődés homlokterébe. Ám a világ csak azután lehet kívánatos, ha az utazót előbb önmaga szemében mutatja szépnek, így olyan szöveget igyekszik elfoglalni, ahonnan az idegen előnyösen megörökíthető. Ami jól áll az utazónak, az áll jól az úti célnak. Amint a repülőgép elszökken a földről, egy kicsit mindenki jobban szereti magát, és hírolvasás, híradónézés nélkül is többet tud arról, ami nyugtalanítja. Pedig a távolban sincs semmi olyasmi, ami odahaza ne volna. Talán a reptéri aranykapuk varázsolnak el a fekete alagúton áthajtott csomagokkal együtt, vagy a terminálok hunyorgó, fehér folyosói, hogy egy csapásra kibicsaklom és eltájolódom, nem tudva tisztán, mi van bent, és mi van kint. Időn túli és téren kívüli, hipnotikus transzállapot a reptéri váróteremé. Tranzit. Sem álom, sem valóság. Botladozom mozgólépcsőtől mozgójárdáig, üveg és beton igazít el, vibráló neoncső és sürgető hangosbeszélő zavar össze, nyilak, zöld és kék nyilak terelnek motozó kezek közt, csipogó szenzorokon át, végig az agytekervényeken, amelyek a világot folyton újragondolják.

Vajon beértem már, vagy még odakünn vesztegelek? Két átvizsgálás interregnumában, csomag- és jogfosztottan kizárólag a költekezés engedélyezett. Duty free. Lepihenni sem szabad másként, csak ha vásárolok üzletekbe zárt felebarátaimmal. Búcsúcédulát az utolsó

érméken. Rájövök végre, hogy félig bent vagyok, mert ülnek rendőrök háttal csavaros forgószékeken, és senki sem húzza maga után a nagyobb csóváját, csak a kisebbet; félig kint, mert a beszállókapuk apró szeparéi még tilalmasak. Üvegajtók átmenőforgalmán lábalok keresztül, egyik légtérből a másikba. Üveg üveget ver vissza, levegőt szív a levegő. Mezítele-nül ténfergünk. Áttetszően, akár az akvárium medúzák, amelyeken a tekintet a medence aljaig keresztülhatol. Átlátszóan, mint akik mindent tudnak, vagy semmit sem. Mintha nem is egy földi támaszpontra értünk volna, hanem az űrbe, a semmibe, Föld körüli pályára.

Nem vagyunk itt, sehol sem vagyunk.

Éjjeli érkezésem hasonlóan lidérces. Az első tabló, amely elem táru, az ötszillagos kilátás. Felhőkarcolók lógnak ki a teremtséből. Ki tudja, hogy rájuk fűzték-e az égőso-rokat, vagy az ablakomra. Még a kádban fekvé is kipeckeli tűhegyével szememet a világ legmagasabb tornya. Dubaiban nincs repülőtér, az egész város egyetlen jókora tranzit, ahonnan lehetetlen kicsekkolni, és elindulni a centrum felé. Ennek a metropolisznak ugyanis központja sincs, sem terei és utcái, a szellőztetés is szigorúan büntetendő, hogy a hűtött helyiségek föl ne melegedjenek; és ha eszembe jutna megszökni a párás forró-ságba, talán kezdhethném előlről a csomagfeladást Ferihegyen. Pontositok: Dubai a világ legnagyobb repülőtere, avagy sokkal inkább *a világ* repülőtere. Ide nem lehet megérkez-ni, itt nem lehet toronyiránt tájékozódni, mert itt minden épület meglett vagy leendő torony; az is, amelyikben lakom, mégsem érzékelhető: ha felkattintom a villanyt, nem válok ki közülük, ha lekapcsolom, nem fognak közre szobámban. Akárhogy döntök, az az érzés ejt rabul, hogy egész Dubai engem néz, sokmillió szempár szegeződik rám, míg nekem az üvegkalkitkából sem ő rájuk, sem magamra nincs kilátásom. A tökéletes úton levés állapota ez. Nem tartozom sehová, nem kíváncsi rám senki, kiestem az ér-dekhálók szövevényéből, kísértetként osonok végig bársonyos szállodai folyosókon. Ha az ablaknak fordított lámpabura fénykörébe lépek, odaát kileng a felhőkarcoló, árnyé-kom túlnő a világ legmagasabb tornyán is, átjárja a betonfalakat, a tengerpart lehetétét, de akkor sem születek elevenné.

Ilyen lehet az, ha valaki értelmiségi.

Mintha belém csípne, úgy riaszt föl a vekker, de nem legédesebb álmomból, hanem az éjszakára kövült valóságból, amit első dubai napom hígít és old álommá. Mi a teendőm? Öltönybe bújni, lemenni a konferencia megnyitójára, végighallgatni az ünnepi beszédeket. És ha ágyban maradok, vagy a tenger fölé nyúló medencében nyújtóztatom elgémberedett tagjaimat? Rajtam áll, miféle küldetésben járok el, annyi a megkötés, hogy az emberiség szent frázisainak adózzak szüntelenül. Békés együttélés, szabadság, tolerancia, megértés. A sejk azt várja a világ négy égtájáról idesereglett költőktől, hogy tegyék kézzel foghatóvá az együvé-tartozás eszméjét, amíg hátul, a színfalak mögött folynak a politikai tárgyalások. A művelt és tehetséges költő, az értelmiségi archetípusa közmegebecsülésnek örvend, sőt éteri lény, hi-szen a tökéletes alkotást, Allah kinyilatkoztatását, a Koránt imitálja. Odahaza mindenütt azt olvasom, hogy se művésznak, sem értelmiséginek nem venni hasznát a demokráciában. Talán nem a legszegényebb, de minden bizonnyal a legboldogtalanabb delegáció az enyém Dubaiban. Itt még a parádé incselkedik velem, de mire hazajutok, át is nyújtják a fetvát: se számomra nincs hely az irodalmi életben, sem az irodalmi élet számára a nagyvilágban. Vogelfrei-jé válásom a magyar poéták azon tradíciójában gyökeredzik, hogy munkásságuk megítéléséhez nem Mohamed próféta becses kalligráfiája és bülbülszavú elokvenciája szol-gál mértékül, hanem egy bizonyos Quisling eltökéltsége. Írásomat sem hiába sáncolom kö-

rül hosszú lírai betétekkel: literátoraink politikai bikkfanyelven pallérozott türelme füljön csak bele a vizesárokba. „A dal madárrá avat” – vési föl Weöres Sándor. Ma már nem Szent Ferenc madara, hanem fészekhagyó vogelfrei az, aki csak Isten és a lelkiismerete iránt érez felelősséget. Kakukkfőka, de olyan, amelyiket hamar kipottyantottak mostohái. Mehet, amerre lát, totyogjon, bukdácsoljon, aztán körözze bár le a repülőiskola szófogadó növénydekeit: érvénytelen magasságban és légifolyosón szárnyal.

A költők nem pegazust nyergelnek. Pongyola járású lovukat *nem* erősen zabolázzák – Arany János intelme nyomán –, hanem bekötik patáját, hogy akármennyire bicegősen is, de legalább észrevétlenül a dicsőség arcvonalai mögé óvatoskodhassanak. Jaj, csak zajt ne csapjon egyikük se, csak baj ne érje őket! Nem politizálnak, ahhoz nyúl szívűek, inkább intrikus politikussá vedlenek át, mert övé a hatalom. A jó költő persze apolitikus, mégis annál klasszikusabb, minél kevesebb kézfogásra áll a kegyosztótól.

Pedig ma már nem a bakó dörzsöli tenyerét – az értelmiségi tartja markát. Bárd nem villan a költő felé, csak sarzsítól eshet el, és csörgő stallumtól.

Meglehet, némileg igazságtalanul vagdalkozom. Nálunk minden megírható, mióta a politikusok és az írók sem olvasnak. Ha az író nem olvas, az még elviselhető, legalább nem kell a műgonddal bíbelődni. De hogy a politikus sem olvas! Megbocsáthatatlan. No nem azért, mert Janus Pannonius óta minden költő egy eszményi – ti. aki megérti – politikushoz címezte invokációit, hanem sokkal inkább amiatt, hogy ma a politikus olvasás helyett is ír. Az arab politika és irodalom szerencsés konfigurációja azonban a szakrális öncenzúrán múlik: a témák és a stíluseszközök Allah ízlésén ficamodnak ki. Sajnálom, hogy minálunk sem az őszinteség csiszolja őket – hiszen a valóságreferencia kárhóztatott bűn! –, hanem a durva szabadszájúság és a hófehér ülepek köszőrűkövei. Merészség nélkül pedig nincs irodalom.

De vajon van-e vállalható értelmiségi magatartásminta?

Óriási trakta a sejk asztalán, ő azonban nem kér cserébe semmit a jómodoron kívül. Bezeg a biodíszlet könnyen lefeszlik! A díszleten túl viszont semmi sincs, hacsak nem a dohos zsinórpaddás – no meg a süllyesztő. Ami az eksztatikus szónok mögött van, az a való. Ami előtte, az nem látható. Egy politikai esemény kulisszái előtt játszunk, vagy belőlünk építik föl a politika díszleteit? Az örök értelmiségi nyűg: kint vagyok-e, vagy bent? „Ügyeskedhet, nem fog a macska egyszerre...” Lehet-e valaki egy személyben a lélek és a társadalom mérnöke? A szenvedést belülről megélő és kívülről magyarázó író-analitikus?

Nem az a húsbavágó kérdés, hogy a másnapi címlapokra kerülő iraki miniszterelnök-helyettes-e a hatalmasabb – aki síta lévén, történelmi értékű gesztust tett a szunnita Emírségeknek –, vagy a kinyúlt pulóverben Lord Byron albán utazását elemző fiatal cambridge-i professzor. Tudjuk: császárnak, ami a császáré, és istennek, ami az istené. A felismerés azonban örökérvényű: ontológiai síkon ugyanis az értelmiségi és a politikus olyan, mint egy platóni idea és a megtestesült létező, az arisztotelészi forma és az anyag, történeti síkon pedig – Bibó fogalmaival élve – a „túlfeszült lényeglátó” és a „hamis realista”.

Igen ám, de melyikük lát színről színre, tisztán, és melyikük a tükör által homályosan? Ha közelebbről szemügyre vesszük az iménti hasonlatokat, könnyen zavarba esünk. Jelent-e a szereposztás minőségi alá- és fölérendeltséget? Vajon az értelmiségi vagy a politikus szólhat meg érvényesen? Ha a konferencián előadott szövegeket vizsgálom, akkor a politikusé az általánosságok szférája, a mindenható szlogeneké, az értelmiségé

pedig a formából kikelő anyag, az egyedi, ami társadalmi gyakorlattá valósítja meg az értékeket. A mindennapok során azonban a politikus intézkedik, dönt, befolyásol, szabályoz a legapróbb részletekig; az értelmiségi meg az eszmét képviseli, de tényszerűség nélkül: övé az értékkijelölés joga, de abban nincs szava, hogy a pillanatnyi létező vajon az idea édes- vagy zabigyerere. Aki Bibót kárhoztatja – okkal vagy ok nélkül –, fontolja meg még egyszer a két idézett szó kapcsolatát, amelyből az következik, hogy a lényeglátó rendre megbukik a reáliákból a tettek mezején; míg a realitást lenyűgözik az aktuális erőviszonyok, nem képes átszellemíteni a földhöz ragadtat.

Az értelmiségi felhőkakukkvarban él, a politikus bunkerben – szőnyegbombázás idején. Az értelmiségi az istennel kokettál a mi üdvösségünkért, a politikus a vakondok harcmodorát veszi fel, hogy az üdvösség dilemmáját minél tovább odázhassuk.

Mi a legfőbb bökkenő? Hogy az ember sem a felhő tetejéről nem himbálhatja lábát, sem a bunkerben nem vészelteti át az életét. Többnyire a földfelszín és az égi tető közötti széles atmoszférában teng-leng, iparkodik. Szüksége volna politikusra és értelmiségre, de olyanra, amelyik fölmerészkedik a szabad levegőre, és békét köt az ellenséggel, illetőleg olyanra, amelyiknek időnként beszállhat a léghajójába, hogy az ő arcának is fényeskedjék az örök világosság.

De ébresztő! Csaknem elbóbiskoltam a sejk szónoklatán. Egyenletesre nyírt pofaszakállú, fiatalos megjelenésű, határozott vezető. Markáns menedzser-szemöldökű, de lány poétaszemléletű férfi. Kendőjében és fehér burnuszában éppoly szerzetesi benyomást kelt, mint a többi arab; s emiatt üzletember, politikus egyaránt áhítatos prófétának vagy mélabús költőnek fest olyankor is, ha fekete bőrkeményedéseiről lerúgja papucsát, és lányékát jólesően vakargatva heveredik el egy hús beszögellésben. Effélett persze az előkelő tanácskozásokon nem tapasztaltam, csak a mintegy harminc-negyven éve épült óvárosban, ahová az arabról angolra tolmácsoló fülhallgató bágyadt duruzsolása elől menekültem. Az itteni szűk soukokból nyíló panoráma is a szobáméhoz hasonlatos. Kisebbsnek mutatkozik ugyan innét a félkész, nagyjából a századik szintnél tartó toronyház, amelynek munkálatait kikerekedő szemmel figyelem esténként. A legfőbb emeletre telepített két kivilágított ikerdaru egész éjszaka kalimpál, akárcsak a csápok. Valamiért ez az ormóttan építmény került hozzám a legközelebb. Nemcsak térben, lélekben is. Ebből a távolságból melósokat nem lehet megpillantani a traverzeken, ezért olybá tűnik, hogy egy élőlény izeg-mozog, egy dinoszaurusz. Magánya utazói méreteket ölt, ahogy kimagaslik a régi halászbárkák felújításán szorgoskodó rakodóparti fövenyből. Mi lesz belőle? Bevásárlóközpont? Minden bizonnyal. Csakúgy, mint a német építőipar többi vasbeton remekéből, köztük abból a shopping mallból, amelynek egyik eldugott emeletén komplett síparadicsomot létesítettek: az adóparadicsom mellett ez a sivatag legkelendőbb árucikke. Másutt a világ legnagyobb akváriumának cápái borzolják a kedélyeket, nem messze tőle pedig luxori léptékű egyiptomi szentélyben is vásárolhatunk, ahol a kincseit Dubaiban zaciba vágó fáraóval árul egy gyékényen Zara és Louis Vuitton.

Egyedül én közlekedem a felszíni metróon, én használom mozgólépcsőjét, és akinek itt nincsen kocsija, az áruházak bejáratáig se jut, mert az kizárólag a mélygarázsból nyílik. Járdá híján az autóforgalomban keresem, egyre kétségbeesettebben, hogyan közelíthető meg a fogyasztás szentélye, ahol talán az imaidő sem Allahot illeti. Dubai a jövő városa. Igazi anti-utópia. Budapest is vagy ilyenné válik egykor, vagy megsemmisül. A műzuhatag előtt elhaladva, ahol életnagyságú műanyagbábuk százai szánkáznak le a mesterséges tóba – hogy ezzel is a gumicukor-áruda kifosztására buzdítsák az elfátyolozott édesanyákat –, felidézem

Kosztolányi mondatait. „A város az igazi nemzetköziség, a város az igazi emberi közösség diadala, a város az igazi nemzetfölöttiség. Ha nyelvét nem is beszéljük, értjük néma jelbeszédét, értelem teremtette mértani beosztását, azonos szokásait, mentőállomásait, gőzfürdőit, kézapolótermeit, vendéglőit. Egy falu, egy kisközség tulajdon országomban idegenebb nekem, mint egy idegen város. Valahányszor városba érkezem, úgy tetszik, hogy haza érkezem.” A Dubai Mall, a metropolisz központja nem az arab kollektívum diadala, nem, az emberi közösséget otthonaikba számúzi, labirintusában utat veszíték, nem értem jelbeszédét sem; mert egyetlen célja, hogy foglyul ejtsen, addig szorítson, amíg a pénztárcámból ki nem facsarja az utolsó dollárcentet is. Ugyanezen mintára gyarapodnak-bővülnek európai városaink, hiszen a német és osztrák építőipar a nyugati technológiával arat győzelmet. Ha Budapest gazdagabb város volna, éppígy nézne ki.

A klasszikus városeszmé hanyatlásával párhuzamosan vész ki a poliszból az értelmiségi. A köz ügyeit szakértők intézik, akik gondosan kiszámítják, hogy szakértelmük betetőzéseként egy százemeletes felhőkarcoló mikor nem rogyik össze, és azt is, hogy milyen mértani elrendezés vonzza a legtöbb vásárlót, s miféle zenei rezonanciák ösztökélik őket fokozott fogyasztásra. A fogyasztók lehet, hogy eleinte ki se dugják az orrukat házaikból, de előbb-utóbb megunják otthonülő életmódjukat, és – mi más választásuk volna? – korzózni kezdenek az üvegkalickák kongó-bongó hodályaiban. A szakértőt mindig egyetlen cél vezérli, s ahhoz talán ért is, de az ember származására nézve nem egydimenziós. A szakértőt idegesíti a költő, aki elzarándokol az agora helyetti új köztérbe, és mint magányos utazó fanyalog, berzenkedik vagy egyszerűen csak a rosszullet kerülgeti a mozgólépcsők fordulójában; az író, aki az otthon maradottakról, a vesztesekről tudósít; a festő, akinek arányérzéke Isten Városában finomodott; a zenész, akit nem a ritmikai haszonlesés motivál, hanem a mennyei harmónia éltet.

Ha pedig emberi lényegünk nem érthető meg pusztán a szakértelemmel, a közösség ügyeiről miért ne adhatna érdemben számot az értelmiségi? Gyakorta hallom, hogy „az értelmiségi a par excellence természetellenes, aki nem a maga, hanem a más dolgát végzi” (Lánczi András). Az értelmiségi ezzel szemben nem más, mint aki egy bizonyos valódi kultúrában otthonosan mozog, amelynek elemei a klasszikus humán műveltség-eszmény, így – egyebek közt – a szépművészetek és a filozófia, s ennek fedezékéből, nem politikai hatalma vagy magas társadalmi státusa, hanem esztétikai és retorikai meggyőző ereje folytán hatást gyakorol a közösségre. Az értelmiségi azóta keveredett gyanúba, amióta a hivatásos politikus megszűnt értelmiséginek lenni. Amióta a politikusnak hatalma van, de kultúrája nincsen. A posztmodern tömegdemokrácia könnyedén nélkülözi az értelmiségi attitűdöt, ha kizárólag a mennyiségi elv és a hatalmi arrogancia dominálja, vagyis ha a hatalmi gépezet professzionálisan üzemel: felépíti Bábel tornyát az Agora romjain.

A hatalom magát hatalmazza fel, nem ágyazódik kulturális világképbe.

A politikus is, az értelmiségi is Mások dolgát végzi: a közösségét. Egyre fájóbban érezzük, hogy a magyarországi politikai közösségnek nincs kultúrája, a valódi kulturális közösségnek pedig nincs politikai képviselete. Milyen egy valódi kulturális közösség? Semmiképp nem a szórakoztatóipar krémjével vagy a pályáztatási maffiák klikkjeivel azonos. Arisztotelésznek igaza van abban, hogy az ideális államformát, a mixtét politeia-t a *politikai közép* eszményére kell alapítani. A politikai közép szociológiai értelemben a stabil vagyoni helyzetű középosztály, etikai összefüggésben az arany közép, ám mindennél fontosabb a közép

kulturális jelentésrétege. A valódi politikai közösséget egy olyan kulturális kollektivitás legitimálja – ilyen a nemzet is –, amely az egyedit és az általánosat a különösen egyeztetni össze. A hamis realisták és a túlfeszült lényeglátók szélsőséges szemléletmódjait a közös kulturális hagyomány értékelvű folytatása szelídítheti meg. Ebben a kultúrában mindenkor a művész alkotói arisztokratizmusa és a befogadás, a kultúrából való részesülés demokratizmusa fonódott egybe; ugyanúgy, ahogyan a politikus és az értelmiségi – a bunkerből feljövet, illetőleg a felhőkakukkvarból alászállva – a tágas horizonton találkozhatott és eszmét cserélhetett, mert egy nyelven beszéltek: a kultúráén. Ha a politikusnak volna kultúrája, semmi okát nem látná, hogy hadat üzenjen az értelmiségi létforma ellen. Ráébredne arra, hogy a politikai vélekedéseket, a köz ügyeiben való állásfoglalásokat a kultúrában lehet azonosítani, szétválogatni és összegyűjteni; mert a Politika alakulásáért a politikus és az értelmiségi, azaz a – választott vagy kinevezett – tisztségviselő, illetőleg a szellem embere – aki az erényei vagy a tehetsége miatt kiemelkedik – közösen felelősek. Ma azonban a politikai értékek eliminálódásának vagyunk tanúi, amikor a politika nem szorul értelmiségi támogatásra. A politikus döntése kizárólag eljárási szabályoknak van alávetve, így az értelmiségi szava érvénytelen ott, ahol értelmiségiként megszólal.

Ha lemondunk az értelmiségi véleménynyilvánítás érvényességéről; arról, hogy szüntelenül jelen levő, láthatatlan árnyékkormányként a szuverén – a nép, a parlament vagy bármilyen szerv – tetszőleges döntésével szemben egy értékes valóságot tétélezzon, egyszerűen elfogadjuk az államélet, sőt *en block* a közösségi létmód értékközömbösségét, vagyis nihilista jellegét.

Milyen más kritikai nézőpont választható, mint az értelmiségé, elsősorban pedig a művészé?

A költő és a politikus egyforma burnuszt visel Dubaiban. A költő nem gyűrött pólóban és klottgatyában ülve nézi, hogyan dörög le rá öltönyös minisztere a televízióból. Miért szükségzerű, hogy politikus és értelmiségi ilyen mereven, személyükben is elkülönöződjének egymástól? A kérdés visszavezet bennünket a modernség kezdetéig, amidőn magán- és közszféra (a polgári társadalom és politikai állam) széthasadt. Meggyőződésem, hogy akik citoyen és bourgeois tudathasadásos állapotát akként értelmezik, mint ami végérvényesen leszámol az öntudatos polgár aktív közéleti szerepvállalásával, Lukács György narratíváját sajátítják el e téren. Ő ugyanis Schillernek *A naiv és szentimentális költészetéről* című művét elemezve kifejti, hogy a „polgári irodalom” ezzel a kettősséggel nem tudott mihez kezdeni. Schiller belátta, hogy a politika a hatalom specialistáinak gépezetév, a polgár citoyen oldala pedig „tartalmatlan absztrakcióvá” vált. A naiv költő még egynek érzékelhette a természet és a kultúrát, így egyszerre volt citoyen és bourgeois, míg a szentimentális költő „ahelyett, hogy az emberiséget juttatná kifejezésre természetében, pusztán foglalkozásának [...] lenyomatává lesz”. Ahhoz, hogy „az emberiséget a lehető legnagyobb teljesség fokán kifejezzük”, immár nem érhetjük be a „valóság minél teljesebb utánzásával”, hanem stilizálnunk kell, egy eszményképet ábrázolnunk. A citoyen nem valóság az értelmiségi számára, hanem hiábavaló reminiscencia, hiú ábránd; a valóság a politikus, csakis a politikus. Ha a művész közösségi, tehát politikai igénnyel lép föl, nem értékelvűen politizál, hanem természetellenesen viselkedik. Lukács ebből arra a következtetésre jut, hogy a „polgári idealizmus” irodalma ezt az esztétikai ellentmondást – mely a „kapitalista munkamegosztásból” eredően a polgár identitását is kettészelte – egyedül a forradalom végigvitelével oldhatná fel, csak-hogy féluton megtorpan.

Az értelmiségi attitűdöt idejétmúltnak bélyegzők megfontolásai mögött az a hátsó gondolat lappang, hogy az értelmiségi nyilvánvalóan (szélsőségesen) baloldali, aki nem törődött bele, hogy a modernség neki mint citoyennek rendkívül szűk cselekvési autonómiát engedélyez, amely lényegileg néhány politikai szabadságjog gyakorlásában (a szavazás, a gyülekezés, az egyesülés joga stb.) ki is merül, és egészen formális vagy csekély hatókörű. Az értelmiségi ezért *ab ovo* veszélyezteti a társadalmi status quót és a demokratikus intézményrendszert. Meglehet, hogy okoskodásom hajmeresztő, de a probléma gyökeréig hatol. Elegendő ugyanis a művész citoyen oldalát kiiktatni, innét már csak egyetlen logikai lépés, hogy a magánszférába visszavonulva úri passzióból alkosson, amelyhez viszont a közösségnek, nota bene, az állami kultúrpolitikának semmi köze.

Mitől lenne közügy, miért tartana számat közérdeklődésre a műalkotás egy liberális demokráciában, amelyben minden, ami közös, a politikus osztályrésze, és minden, ami saját, az otthon küszöbén túl érvényét veszíti?

Hogy a művészet nemcsak a közösségi, de a személyes identitást is formálja? Annál inkább felforgató! A politikai döntéshozatal mikéntje a – „kulturátlanított” és „eljogiasított” – politikán kívül nem firtatható. A művész a „sein” világában, a pártkatona – ti. a társadalmi munkamegosztásban specializálódott politikus – a „sollen” világában illetéktelen. Utóbbi számára veszélyeket hordoz egy műalkotás, mert olyan kulturális gyakorlat terméke, amelyet nem érthet, nem ismerhet meg. A kultúra legteljesebben magánügy, az értelmiségi pedig határsértő.

Friedrich Schiller azonban nem volt narodnyik, legfeljebb romantikus. A létezés teljessége izgatta, a létező megismételhetetlenségébe vetett hit hatotta át, az eredeti önelsajátítás vágya űzte műfajról műfajra. Engem a hőség kerget síkátorból síkatorba, de sehol sem kisebb a páratartalom. Ingemből csavarni lehetne a vizet. „Everything is culture.” Az izzadás kultúrája. A forró tea és a bő lebernyeg enyhíthetne kínomon, előbbihez nem fűlik a fogam, az utóbbit méretre kéne szabatom a sok-sok bolt egyikében. A bevásárlóközpont biztos menedéket nyújt, de valamennyi szintje ismerős, mintha mindenütt jártam volna magam előtt is. Posztmodern életérzés: semmi újat nem találhatunk ki, mert minden megtörtént már korábban. Mit kezdjek hát magammal én, az újdonságra éhes utazó? A világmárkák kiváló tolmácsok: kapásból átteszik arabra a magyar turistát – tükörfordításban. Nem szabadulhatok a gondolattól, hogy ugyanaz szerzhető be itt is, mint odahaza. A globalizációnak nincsenek határsértői, megvan a közös nyelv, a magánköltekezést közüggyé absztrahálja ez az újmódi agóra.

A bankkártya terminálja sutorog közös dolgainkról.

Ezt a progressziót ünnepli a mi liberális értelmiségünk. Ők addig hirdették a piaci elvet a kultúrában, amíg nagyot szakíthattak az állami költségvetésből, addig depolitizálták az irodalmat, amíg irodalmuk hatalmon volt a politikában. Aczél köpönyegéből bújtak ki, majd megfordították ezt a köpenyt, és mint palástot diadalmasan a vállukra terítették. Új kultúrpolitika új elittel a jobboldalon? A jobboldali politikának az értelmiségi létmód egyet jelent egy élősdí, szűk klikk kiváló érdekérvényesítő képességével. Ők kiáltották ki saját magukat „az értelmiségnek”. A kultúra nélküli jobboldali politikus pedig tanácstalanul pislog: egyszerre szeretné megnyerni a levitézlett elitet (ha támogatását nem is, legalább a hallgatását), így fenntartani a status quót, ám ezzel együtt elméletileg és általánosságban bosszút áll egy hagyományos magatartásmintán, sőt a művészléten. Egyszerűbb leszámolni „a filozófiával”, mint a bukott ideológiák konjunktúrafilozófusai-

val. A lehető legrosszabb stratégia ez, mert folyamányaként a régi elit személyében változatlanul uralkodik, mindeközben még üldöztetési mítoszt is gyárthat. Az az irodalom, amely illedelmesen utasította el a politikai és morális olvasatot, sőt a valóságreferenciát is korábban, új programot hirdetve lesz egyre érzékenyebb a társadalmi problémákra, a szabadságjogokra és a citoyen létmód ellehetetlenülésére.

Elsőként, de sajnos nem egyetlenként szegezi nekem a kérdést a konferenciára érkezett albán professzor, aki különben megkésett polihisztor, az irodalmi albán nyelv rendszerezője, szótáríró és a Korán fordítója: tényleg cenzúra van Magyarországon, ahogy a lapokban olvassa? Vehemensen cáfolom a liberális hisztériakampányt, de a roskadásig pakolt, pecsétes abroszt a kulturális kormányzat rántotta magára: még mindig az kap meghívót a vörösboros lakomára, aki másnap reggel telekürtöli a sajtót éheztetéséről; a hazafias magyarázkodás pedig az én kötelességem, akit a demokratikus cenzúra valóságosan sújt. Véleményem ugyanis nem értelmiségi, hanem belevész a spártai népgyűlés zsvijába. Nincs politika, amely hangomat följebb csavarná. A demokratikus egyszerű hitelve – amely a vélemények egyenrangúságáról szól – *rám* vonatkozik ugyan, ám a harcos liberális ígihirdetőkre nem. „Minden állat egyenlő, de egyesek egyenlőbbek.”

Vélemények ócskapiaca? Ezzé züllött a fennkölt értelmiségi diskurzus. A létezés terhére léggömböket kötöző művészet pedig silány hobbyművészetté. Házibarkács. A Föld elferdült gyémánttengelyének megbuherálása – kontár fusimunkával. Milyen hátborzongató, hogy a szakember politikus, aki létjogosultságát a közéletben kizárólagosnak posztulálja, a művészet szakmaiságát nem ismeri el! A művész írogasson és festegessen saját gyönyörűségére, minek ahhoz intézményi háttér. Ha pedig annyira nyomasztja az elhagyatottság, avanszáljon pártkoldussá, hiszen a pártok művészmelegedőiben mindig várja löncshús és forró tea. Mennyi koldulórend alakul naponta! Éljen a kiszolgáltatottság pluralizmusa!

Az a rendszer valóban demokratikus, amelyben a demokratikus és az arisztokratikus komponensek aránya megfelelő. Mi még biztosan nem állítottuk össze a helyes receptet. Nem is fogjuk soha. Nálunk ott van demokrácia, ahol a minőségi elv dominanciája lenne kívánatos, és ott van uralmon az arisztokratikus, ahol a világnézetek szabadsága előbbre való. Az értelmiség nagyobbik fele – aki kiváló szakember, de többre „hivatott” – elfordult a kultúrától és a politikától. A kultúrába nem avatta be senki; amennyit megért belőle, a felszínes röhögtezt, az amnéziás kikapcsolódást pedig – teljes joggal! – rangon alulinak érzi az, aki szakmájának magányos-meredek hegycúcsait támadja sikerrel. A művészértelmiség a visszhangtalanság kiapadt, sekélyes kútjába bámul, ahol nem pillantja meg arcképét, és ahová beugrani sem tud bánatában.

Nyilvánvaló tehát, hogy az értelmiségi életmódnak befellegzett. Fölbecsülhetetlen, mi minden ért véget Európában ezzel a történelmi változással. Ahogy az is beláthatatlan, hogy a pártpolitika gondjaira bízott „Tudat” miféle „Létet” fog meghatározni az eljövendő időben. Nincs mese: velünk már réges-régen elhitette a demokrácia azt – amit a kommunizmusnak nem sikerült! –, hogy a lét határozza meg a tudatot. Az Úristen irgalmazzon az efféle tudatnak!

Ülök a szobámban. Valamiféle ingerre várok, ami kibillenthetne apátiámból. A CNN nyugalmat sugároz. Az események csak Budapest érintésével válnának valósággá, de nem tesznek kerülőutat. Ami most testközeli élmény, a Közel-Kelet, az is távolibb innen, mint hazulról, a hírek egyszerűen nem érnek utol az Öbölben. Ezért lehetek mindenki-

nél jólértesültebb. A magányos utazó érzékei élesebbek, többet is tud, mert alulinformált. Éjszaka sarkvidéki hideget áramoltat a légkondicionáló, bőrömet szárítja, lelke­met sterilizálja, nehogy elszaporodjanak az öröm aprócska bacilusai túlzott lakályosságomtól. A szokásos reggeli pára elfátyolozza a panorámát mint arcukat a moszlim nők. Szememben, ahogy ébredek, lassacskán fölenged a hibernált látvány. Odakint már az iszonyú hőség nyújtózkodik. Elképzelem, hogy a tejfehér nyirkosság mögött kedvenc to­ronydaruim kalimpálnak, a személyzet a medenceparti nyugágyakon most húzza át a le­pedőket. Szél fúj ilyenkor a tenger felől, ami pálmákat hajlít és borzol, de a klímát nem teszi elviselhetőbbé. Ez a Biblia és a Korán tája, de nem a paradicsomé, hanem az apokalipszisé. Egy mai bazilika freskójára illene a szálloda néptelen uszodája a gőzöl­gő felhőkarcolókkal. Megmerítkezem Babilon vizeiben, mielőtt átfutnám az előadásom jegyzeteit.

Miről beszéljek? Kedvem volna meglógni, csakhogy a hivatalos programon feltüntet­ték a nevemet. Feladatom, hogy a fordítás lehetőségeiről peroráljak. Valamiképp persze a magyar költészetről is ejtenék pár szót, hátha. Hátha mi? Fordítási csereszereződés? Kulturális figyelemfelkeltés? Embert próbáló diplomáciai és lelki gyakorlatokat vég­zek, én, a mindenhol ki-kihulló magyar költő. Dehogyan készültem erre a groteszk, autonóm értelmiségre szerepre. Akit elfog a sehová sem tartozás tériszonya, hiába só­hajt mélyeket a magaslati levegőből. Régóta rájöttem már, hogy a kiszolgáltatottságot könnyebb elviselni, mint a függetlenséget. A torz ideológiáknak, a fullasztó csordaszel­lemnek, a belterjes degenerálódásnak is mind-mind a magány elleni küzdelem a mozga­tórugója. Nem szabad kimaradni semmiféle paklizásból és konspirációból, nem elég készségesen együttműködni, össze kell játszani, akivel csak lehet, különben elbuksz. Aki elsőre megalkuvónak látszik, utóbb bebizonyosodhat, hogy csupán az elszigetelődéstől fél. Társaságra vágyik. Közösségre. Talán értelmiséginek hiszed magad, pedig csak elár­vultál, amiért nem bíztak rád szemérmetlen titkokat.

Olyan szívesen képviselnék valamit, ami több, mint megfoghatatlan spiritualitás vagy magánmitológia. A pódiumon – a levezető elnök tanúsága szerint – két legendás, öreg professzorral, egy neves külföldi kutatóval és a finn parlament gazdasági bizottságának elnökével együtt tartok előadást. Ortega szerint a fordítás utópisztikus feladat, a világ­irodalmat Goethe találta fel, a posztmodernben nincs eredeti alkotás, az új csak az őt megelőző derivátuma, mindnyájan lefordítjuk a hétköznapi beszédben partnerünk szavait a magunkéira, időben is diakrón fordításra kényszerülünk a különféle nyelvallapotok kö­zött ingázva, ne szóról szóra fordítsunk, a szöveg értelmét interpretáljuk, mert két szö­veg, az két világ stb. Mindnyájan ismerjük a tudományos nézeteket és a józan ész köz­helyeit, de annak a szájából hangzik hitelesebbnek ugyanaz, aki egy intézmény nevében teszi szóvá őket. A levezető elnök engem is igyekszik minél több ranggal felcicomázni. Így lettem az Egyesült Arab Emírátságokban az összehasonlító irodalomtudomány dísz­doktora, az Egyesült Európai Írószövetségek – ahogy sebtiben magyarul is összetákolom a nem létező szervezetet – a szövívője és ezernyi más stallum hitbizományosa. Hebe­gek-habogok, se kedvem, sem időm, hogy mindegyiket szelíden helyreigazítsam, annál is inkább, mert önmegtagadásomat újra és újra elnyeli a moderátor gyanakvó arckifeje­zése: „hogya is ne volna, Uram, nemzetközi hírvű professzor és szövívő, itt, a papíron ez áll”. Nagy szemeket meresztek a kalligrafikus arab betűkre, és kapitulálok az írásbeliség szentsége előtt.

Maradok hát az a szakteknitely, akinek Dubaiban tituláltak.

Azóta sokkal magabiztosabb vagyok. Szavaim majdnem olyan sulylyal estek latba, mint a finn parlamenti kepviselonek, de hat o megiscsak komolyabb notabilitas. Ertel-
misegi az, akit osszetevesztenek – vagy aki magat teveszti össze – a lehetosegeivel. Ed-
dig is tul sok lehetoseget szalasztottam el, emiatt egyre jobban meg tudom kulonboz-
tetni valóságos lényemtől az ideálist. Két órára, amíg a hatalmas előadóterem
emelvényén váltott mikrofonokkal deklamálunk, hajlamos vagyok elhinni, hogy nincs
romokban az életem, s ahhoz, hogy a területet hasznosítsam, nem a kivagyiság üvegpa-
lotáira kell építési engedélyt adnom. A szívesen közbe-közbevágo, kotnyeles burnuszok
mögött fényárban úszik a tolmácsfülke, ahonnan az angol szó arabul, az arab szó ango-
lul szűrődik ki. Két értelmezési horizont olvad össze ott, a vakító világosságban. A szó-
nok arca óriáskivetítőkön is megjelenik. Minél többen látnak, annál több vagy. Az ön-
menedzselés sosem fog rutinná beidegződni lelki mocnásaiban, egyszerűen nem
érdekel. Enélkül pedig nincsen értelmiségi szereptudat. Ma a médiaképes bölcset, a kul-
túra elsüllyedt Atlantiszáról fabulázó gurut megtűri a képernyő, ha a sminkszünetekben
előad egy-két kelekötya mutatóvanyt, de tovább nem rabolja a műsoridőt. A stúdióból
aztán irány a következő hakni. Büszke arra, hogy nem politizál, mert a politika lealjasít,
ám valójában minden komoly ügyet és témát kerül, nehogy veszítsen a népszerűségéből,
vagy proskribálja némely magas gázsival kecsegtető klub.

A közkedveltség új tabukat állít. Ne szólj szám, nem fáj fejem. Mindenhol ott le-
hetsz azon az áron, hogy sehol ne légy otthon. Aki ugyanis otthon van, hatni kezd arra
a gravitáció, lépten-nyomon rakódik rá a kilátástalanság terhe. A természetes létbe ve-
tetségnél drámaibb küzdelmet folytatunk létezésünk bizonyosságáért. Azért, hogy meg-
érezzük: evilági és túlvilági súlyunkkal is nehezedünk a földre. Akit ma értelmiséginek
mondanak, javarészt megkötötte titkos paktumát az ördöggel. Eladta magát? Nem szok-
tak ennyire jól jární, csupán áruba bocsátják adottságaikat, amelyek így nem növe-
kednek tehetséggé, megrekednek készségezinten. „Lehetsz az értelmiségink, de psszt!”
Igaz is, minek állandóan firtatni a dolgokat? Az embert meg kell hagyni közönséges,
tátott szájú nézőnek. Olvasókra nincs szükség: nem röhögnének teli pofával, amikor
csak rázendít a kacajgép. Az olvasó amúgy is a gazdasági növekedés gátja, nem vesz be
akármit.

Ha nem képviselsz semmit, képviselhetsz bennünket – a bestseller klauzula kizárólag
ezzel a titkos záradékkal együtt hatályosul. Ha értékeket képviselsz, nem képviselsz sen-
kit. Aki senkit sem képvisel, el van veszve.

„Az a bizonyos olvasás, amely az erkölcsöt és az egót átjárja és meghatározza, törté-
neti konstrukció volt, és most egyszerűen a technológia következtében marginalizáló-
dik.” Ezt olvasom György Pétertől, minden egyes szava átjárja az egómat. A tényszer-
űen igaz közlés mintha az ideák világában is le akarna telepedni. Immár nem rajtunk
múlna, hogy adjunk-e vízumot neki? Ha a veszély a reptéri váróból beutazhat, csakis
azért, mert mi feljogosítjuk rá: pecsétet ütünk az útlevelébe. Át sem vizsgáljuk. A tech-
nológiai változások mellékhatásaként az „erkölcsöt és egót” pozitívan befolyásoló kultu-
rális magatartást – az olvasást – meghaladta a törzsfajlódás, ám nem alakult ki helyette
semmi. Ami mégis van, az silány, emberi létünket alacsonyítja le. Kifoszt és megaláz.
Miért nem érzékenyek erre a liberális jogvédők? Miért nem fogjuk végre föl, hogy aki
nem olvasó, az nem is beszélgetőtársa sem önmagának, sem a másiknak?

A pusztulást az értelmiség legitimálja! Sajnos nem csak a magáét. Mindnyájan elsivagosodunk. Dubaiban eszembe jutnak a kései Heidegger gondolatai. „Die Wüste wächst.” Az olvasás ugyanis a valódi kultúra szimbóluma is egyben, oázis, vele együtt vész ki mindenféle értékes tevékenység, pusztul ki a zöld a föld színéről, minden, ami a – heideggeri értelemben vett – technológián – a „Gestell”-en – kívül esik. Olvasás nélkül a hatályos ideológia martalékai vagyunk. György Péter a szocializmust javasolja az olvasás és a nemzeti „sovinizmusok” kiváltójaként. Helyben vagyunk. Az olvasott ember indoktrinálja a nem olvasót, aki muníció és vért híján vakon kényszerül követni őt. Szép új világ. Csak nem a régi?

Érdemes volna összegyűjtenünk, mi jellemzi az embert, aki nem olvas. A feladat pofonegyszerű: nézzünk tükörbe. Ne, ne a műalkotások tükeit használd! Torzítanak, eszményítenek. Tükrünk legyen a televízió vagy a tranzit üvegpalotája.

Elhibázott szellemi kapunyitásomat magyarázom? És ha igen? Véget ér a konferencia. Ideje átvennem a professzornak és szóvivőnek kiutalt dubai honoráriumot, meghajolnom, és kilépnem a projektor vásznából. Becsekkolok. Csecsebecséket cserélek utolsó, pengő-csengő érmémre. Megint az az érzésem, hogy mindenki engem lát, kirakatban ténfergek, akár egy mérgezett egér az Arab-félsziget és Közép-Európa képzeletbeli határán, a bolygóközi űrben.

Jó volna itt maradni, de rám többé nem tartanak igényt.

„Kint sincs senki, bent sincs senki, koccintsunk csak!”

Mi hát a teendő?

Kivonulni az életedből egy világvégi, üres szállodai szobába, idegen nyelvű kilátásának részévé válni mint jövevényező, amit senki sem mer kiejteni, beépülni a takarító rutinos mozdulatsorába, de sosem találkozni vele, habzsolni a kifogástalan hotelkosztot, de fogalmat sem alkotni arról, amit eszel, az ízek lingua francáját sem érteni; és nem gondolni a visszaútra, mert az otthontól az idegen csak annyiban különbözik, hogy odahaza az elhíresült világ tudomást se vesz rólad, idegenben pedig anélkül forog körülötted, hogy hírekké kitudódna; amott nem hagy elsenderülni nyüzsgése, emitt zátonyra fut valahol az álmaidban, de sehol sem fogad be, nem tudatosul és nem érint meg: nem tudatosulni és érintetlenül maradni – van-e más választásod?

FALUSI MÁRTON (1983) költő. A *Hitel* szépirodalmi szerkesztője és a *Magyar Napló* világirodalmi rovatának gondozója. Legutóbbi kötete: *Fagytak poklaid* (2010).